

УДК 339.9.012"313"(045)

Л. А. Кислова

АНАЛІЗ ДОВГОСТРОКОВИХ ТЕНДЕНЦІЙ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ

В статті доведено, що вивчення питань глобалізації і її вплив на національні економіки в сучасному світі складається з аналізу причин, механізмів і швидкості процесу глобалізації у світовій економіці, а також включає теоретичний і емпіричний аналіз динаміки економічної нерівності країн світу під впливом екзогенних чинників, які формуються на глобальних ринках. Під нерівністю розуміється розрив між країнами за рівнем ВВП на душу населення. Розглянуто основні теоретичні підходи до аналізу довгострокової динаміки ВВП на душу населення в країнах світу.

Досліджено, що глобалізація являє собою складний процес утворення взаємозв'язків у світовій економіці. Особливістю цього процесу є постійна взаємодія між національними чинниками і міжнародними, між світовою економікою як цілим і окремими країнами як частинами цього цілого. Перевірено, що за рахунок усунення міжнаціональних кордонів економічні системи окремих країн стають все більш відкритими. Визначено, відкриті системи володіють більшим потенціалом для самоорганізації. Проаналізовано, що процеси глобалізації відіграють неоднозначну роль у процесах розвитку та зростання окремих національних економік. Глобалізація надає більше переваг розвинутих країнам. Країни, що розвиваються, найчастіше зустрічаються з негативними наслідками глобалізації.

Після вивчення літератури, присвяченої функціонуванню світових ринків, нами було відзначено, що економічні ресурси, маючи високий ступінь географічної мобільності, спрямовуються в ті регіони, в яких вони можуть бути використані з більшою ефективністю. Країни та регіони виявляються залученими в якісно нову конкуренцію – глобальну конкуренцію.

Отже, сучасний світовий ринок під впливом процесів глобалізації здобуває, на наш погляд, нові риси, характерні для сучасного етапу розвитку світової економіки, а процеси глобалізації світової економічної системи є значним впливовим фактором економічного розвитку країн світу.

***Ключові слова:** світовий ринок, глобалізація, економічне зростання, економічний розвиток, циклічність.*

Постановка проблеми. Тенденцію все більшої залежності національної економіки від тенденцій основних економічних процесів у світі зумовлюють глобалізаційні процеси, що відіграють неоднозначну роль у розвитку та зростанні окремих національних економік. Генетична природа економічної глобалізації обумовлена насамперед об'єктивними тенденціями інтернаціоналізації господарського життя та інтеграційною взаємодією, як регіонів, так і окремих національних господарств.

Сучасний світовий ринок під впливом процесів глобалізації здобуває нові риси, характерні для сучасного етапу розвитку світової економіки, які виражаються в наступному: підвищується чутливість показників кон'юнктури світового ринку до змін під впливом все більшої кількості факторів, обумовлених розвитком НТП у глобальному масштабі; збільшується роль країн, що розвиваються на світових сировинних ринках, а також на ринках готової продукції; зростає роль транснаціональних корпорацій у регулюванні світових сировинних і товарних ринків; посилюється регулююча функція міжнародних організацій.

В результаті аналізу теоретичних основ глобалізації визначено, що глобалізація є складним процесом утворення взаємозв'язків у світовій економіці та являє собою вищий, але не кінцевий ступінь інтернаціоналізації, коли міжнародна економічна інтеграція досягає масштабів побудови глобального ринку, в умовах якого спостерігається втрата національного

економічного суверенітету.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Важливу роль у теоретичному та емпіричному дослідженні проблематики глобалізації світових ринків відіграють праці зарубіжних вчених: А. Венейбла, Дж. Уільямсона, Дж. Гроссмана, У. Келлера, П. Кругманга, А. Меддісона, К. Мерфі, Д. Пуга, М. Росса, Дж. Сакса, А. Уорнера, Р. Фіані, Дж. Хендерсона, у роботах яких процес глобалізації розглядається як вища форма інтернаціоналізації економічного життя, в якому виокремлюються галузеві, регіональні, інноваційні та корпоративні аспекти.

Серед українських учених концептуальні підходи до аналізу глобалізаційних проблем пропонують О. Білорус, Г. Глуха, А. Гальчинський, А. Задоя, М. Макаренко, С. Соколенко, та ін.

Проте залишається ряд питань, пов'язаних з глобалізаційними процесами, які потребують спеціального аналізу. Зокрема, доцільно розглянути проблему залежності економічного зростання країни від розвитку світової економіки у глобальному масштабі.

Постановка завдання. Мета даної статті – дослідити залежність зростання національної економіки від впливу довгострокових тенденцій розвитку світової економіки та ролі глобалізації у цих процесах.

Виклад основного матеріалу. Глобалізація, як процес зародження та розвитку взаємозалежності і взаємопроникнення національних економічних систем, почалася за доби великого машинного виробництва кінця XVIII ст. на базі поглиблення суспільного поділу праці, що набув міжнародного характеру. У процесі глобалізації особливо важливими є два чинники. Перший чинник пов'язаний з технологічним прогресом, який знижує витрати міжнародних взаємозв'язків. Він полягає у винаході нових більш економічних форм транспортування товарів, нових засобів зв'язку, нових шляхів обміну інформацією (технологічний прогрес розглядаємо як екзогенний фактор).

Другий чинник пов'язаний з економічною політикою країн світу. Кожна країна може проводити різну політику, при цьому існують дві ключові альтернативи: 1) політика лібералізації зовнішньоекономічних операцій; 2) політика протекціонізму. Вибір тієї чи іншої зовнішньоекономічної стратегії країни визначається ендегенними умовами. Сама глобалізація може, як посилювати, так і послаблювати, прагнення країн до більшої інтеграції у світову економіку [1]. Ключовий момент вибору політики пов'язаний з тим, як глобалізація впливає на економічну нерівність країн світу, яка проявляється в нерівномірному розподілі ефекту від торгівлі між країнами – учасницями світового ринку.

Основне питання даного дослідження полягає в тому, яким чином глобалізація світових ринків позначається на економічному розвитку країн світу. Якщо глобалізація призводить до скорочення економічної нерівності (справедливого розподілу вигід від міжнародної економічної діяльності) між країнами світу, то це буде посилювати прагнення країн глобалізуватися далі. У цьому випадку, глобалізація буде мати позитивний зворотний зв'язок через канал ендегенного вибору проглобалізаційної економічної політики в країнах світу. У результаті, динаміка глобалізації буде нескінченно наростати.

Якщо ж ситуація, навпаки, є такою, що глобалізація призводить до зростання економічної нерівності між країнами світу через здобутки одних і втрати інших від участі на світових ринках, то це буде визначати вибір на користь ізоляціоністських стратегій розвитку країн світу. Таким чином, у процесі глобалізації з'явиться негативний зворотний зв'язок. У результаті, динаміка глобалізації буде циклічною.

Таким чином, питання щодо характеру впливу глобалізації світової економіки на ефективність міжнародної економічної діяльності країн світу, є надзвичайно важливим для розуміння закономірностей протікання процесу глобалізації як такого: у формі монотонного нескінченного зростання або періодичних коливань.

Історичний аналіз етапів розвитку світової економіки представлений в роботах Дж. Уільямсона [2] і А. Меддісона. Автори сходяться у двох основних положеннях:

1. Глобалізація носила хвилеподібний характер,
2. Глобалізація сприяла зниженню економічної нерівності між країнами світу.

Уільямсон виділяє три періоди розвитку країн Організації економічного Співробітництва та Розвитку (ОЕСР):

друга половина ХІХ століття: швидке зростання світової економіки, розширення міжнародного обміну та зближення країн за рівнем економічного розвитку;

1914 – 1950рр.: уповільнення зростання світової економіки, руйнування міжнародних господарських зв'язків, зростання економічної нерівності країн світу;

друга половина ХХ століття – початок ХХІ століття: прискорення зростання світової економіки, глобалізація і конвергенція країн світу [3, с. 279].

На основі методів історичного аналізу, Уільямсон робить висновок, що існує позитивна кореляція між глобалізацією і конвергенцією країн, більше того, автор стверджує, що саме глобалізація є важливішою причиною зниження економічної нерівності країн світу і гармонізації галузевих структур економік.

У цілому, цей висновок підтримується і А. Медісоном. Аргус Медісон [4] виділяє наступні фази розвитку капіталістичної економіки, які ранжирувані за ступенем досягнутого прогресу у розвитку:

1. Початковий період (1820 – 1870 рр.).
2. Старий «ліберальний порядок» (1870 – 1913 рр.).
3. Період світових воєн (1913 – 1950 рр.).
4. «Золотий вік» (1950 – 1970 рр.).
5. Теперішній час (з 1973 р.).

Динаміка світової торгівлі і економічного зростання у світі протягом періодів, які вказані, представлена на рис. 1. На основі наведених даних можна зробити висновок, що глобалізація не є монотонним процесом. Виділяється два піки глобалізації: 1820 – 1870 рр. і 1950 – 1973 рр. Другий пік характеризується більш високими темпами зростання світової торгівлі, однак більш низьким їх співвідношенням з темпами зростання світового ВВП. В цьому сенсі, процес глобалізації періоду 1820 – 1870 рр. є найбільш інтенсивним. Протягом 1973 – 2001 рр. відбувалося загальне скорочення темпів приросту світової торгівлі та економічного зростання. При цьому не відбувалося значної зміни у співвідношенні між темпами зростання світової торгівлі і світового ВВП, яке становило 1,5. Тут очевидним є прояв низхідної динаміки довгих хвиль розвитку світової економіки (циклів Кондратьєва), які пов'язані зі зміною технологічних укладів.

Довгострокові дані свідчать про існування процесу збільшення економічної нерівності країн світу. З 1820 по 2001 рік ВВП на душу населення в західних країнах виріс в 20 разів, тоді як в усіх інших країнах світу – лише в 7 разів. Однак, якщо розглянути тільки останні роки, то різниці в темпах зростання практично не спостерігається. З 1973 по 2001 рік країни Заходу вирости в 1,72 разів, країни решти світу - в 1,62 разів [4, с. 7].

У період «золотого віку» світовий ВВП на душу населення зростав з темпом 3%, обсяги світової торгівлі – з темпами близько 8%, при цьому спостерігалася конвергенція країн за рівнем економічного розвитку (головним чином, за рахунок відновлення країн Європи та Японії після другої світової війни).

Після 1973 року в світовій економіці спостерігалася падіння, а також дивергенція між різними регіонами. Це пояснюється тим, що країни Західної Європи і Японія майже наздогнали США за рівнем технологічного розвитку – було вичерпано резерв відновлюваного зростання. Тим не менше, хвиля зростання піднялася в економіках країн Азії, які стали активно запозичувати передові технології. В інших регіонах світу економічний розвиток відставав від країн Азії. Сприятливий момент був упущений в Африці, Латинській Америці і на Близькому Сході.

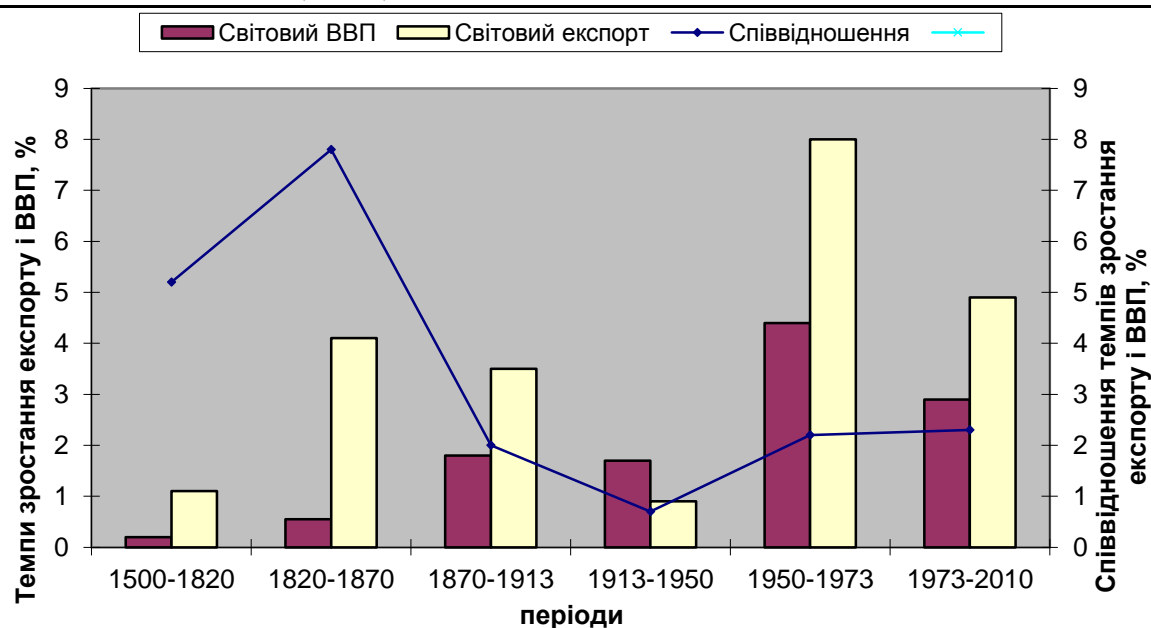

Рис. 1. Динаміка світової торгівлі та економічного зростання у світі

Медісон аналізує причини економічного підйому в країнах Заходу з 1820 р. Автор пропонує розрізнити два типи чинників – чинники, що квантифікуються і що не квантифікуються. Квантифіковані чинники включають зростання капіталоозброєності праці, технологічний прогрес і збільшення людського капіталу, зростання світової торгівлі, яка дозволяє країнам отримувати вигоди від спеціалізації, дифузії технологій.

Разом з тим існують деякі чинники, що не квантифікуються, які активізували інвестиції в усі види капіталу і технології, зробивши можливим даний прорив.

«Хвилеподібний» характер процесу глобалізації також відзначається в роботі В. Іноземцева: «Якщо не брати в розрахунок спекулятивні фінансові операції, слід визнати, що в перші роки ХХ ст. масштаби міжнародних торговельних та інвестиційних, а також міграційних потоків були незрівнянно більшими, ніж у наші дні» [5, с. 60]. Можна виділити дві основні хвилі глобалізації:

- 1) утворення колоній європейськими державами в ХІХ – початку ХХ ст.
- 2) домінування США у світовій економіці після Світових війн.

Ці хвилі мають істотні якісні відмінності. Колонізація, або вестернізація, являла собою процес розповсюдження західної цивілізації на периферійні країни світу. Європа виступала як нетто-експортер технологій, кваліфікованих кадрів, інвестицій, товарів і культури в менш розвинені країни. За рахунок політичного контролю метрополії над колоніями процес вестернізації був керованим. Однак світові війни значно похитнули вплив європейських держав у світі, і на перший план вийшов новий лідер – США. «Цей перелом привів людство від керованої вестернізації початку ХХ століття до хаотичної глобальної конкуренції господарських, соціальних, і культурних моделей, що характеризує його останні десятиліття» [5, с. 63].

Таким чином, ретроспективний аналіз довгострокових тенденцій глобалізації та економічного зростання підтверджує теорію, згідно з якою інтернаціоналізація світової економіки тісно пов'язана зі світовим бізнес-циклом. На висхідній хвилі циклу відбувається посилення економічних взаємозв'язків між країнами, на низхідній хвилі, навпаки, дезінтеграція світової економіки.

Порівнювати частку світової торгівлі на межі ХІХ-ХХ століть і ХХ-ХХІ століть необхідно з обережністю, оскільки якість процесів, що відбуваються, різняться. Глобалізація світової економіки є досить багатограним поняттям, що охоплює одразу кілька вимірів: економічний, соціальний, політичний, культурний і ін. [6]. В рамках економічної глобалізації можна виділити

чотири основні процеси: глобалізацію світової торгівлі, глобалізацію міжнародного руху праці, глобалізацію міжнародного руху капіталу, глобалізацію міжнародного трансферу технологій.

Таким чином, економічна глобалізація має два рівні:

глобалізація на рівні руху факторів виробництва, технологій, кооперації в рамках технологічних ланцюгів;

глобалізація на рівні обміну результатами виробництва - товарами та послугами, призначеними для кінцевого споживання.

Глобалізацію світової торгівлі можна оцінити через частку світового експорту у світовому ВВП (див. рис. 2). З 1960 по 2010 р. частка світового експорту товарів та послуг в світовому виробництві зростає більш ніж в 2 рази - з 12% до 27% від світового ВВП, тобто кожна четверта одиниця виробленої продукції призначена для експорту.

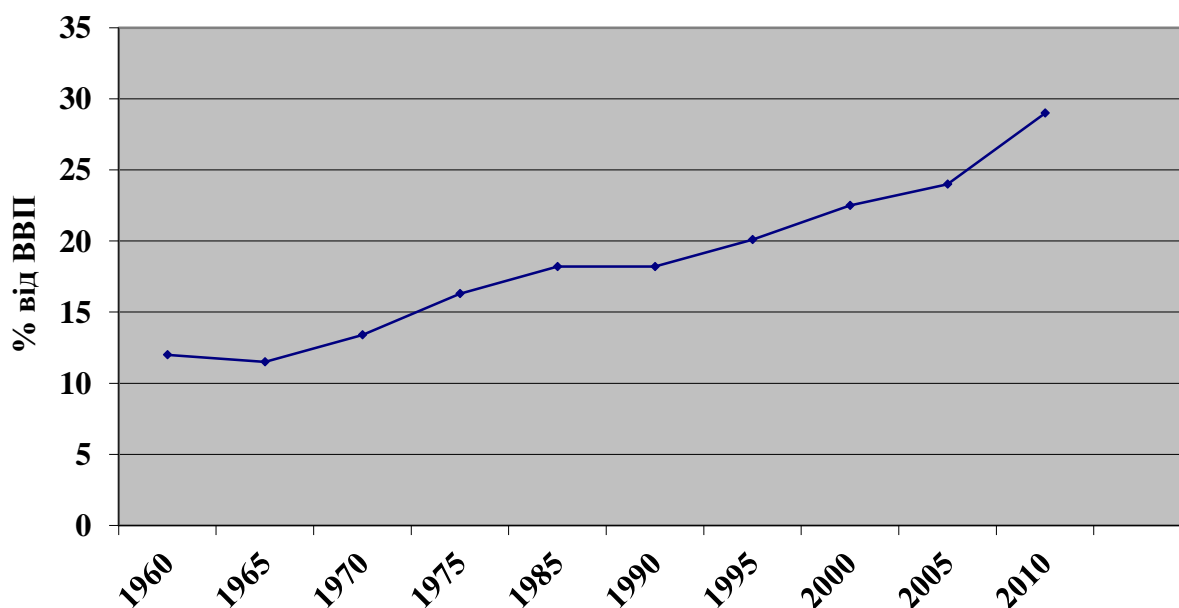

Рис. 2. Частка світового експорту в світовому ВВП

Разом з тим, слід мати на увазі, що високий показник частково пояснюється тісною торгівлею між країнами ОЕСР, на які приходить найбільша частка світового ВВП. У цілому ж, охоплення країн світовою торгівлею носить нерівномірний характер - багато нерозвинених країн світу продовжують залишатися поза цим процесом.

Аналіз тенденцій зміни середнього значення ВВП на душу населення за роками у світі за 1992–2012 рр. (рис. 3) при позитивній тенденції показників між групою розвинутих країн, а також групою країн з ринком, що формується, та країн, що розвиваються, демонструє суттєве збільшення розриву між середнім ВВП на душу населення між зазначеними країнами: якщо у 1992 р. розрив складав \$ 14 тис., то у 2012 р. він оцінюється у \$ 28 тис. Тобто з часом відбувається збільшення диференціації ВВП на душу населення між країнами. [7, с. 22]

Вплив глобалізації на ефект від участі в міжнародному поділі праці та економічне зростання країн світу представляє собою серйозну теоретичну проблему, оскільки не існує єдиної точки зору. Відповідно до неокласичного напрямку в економічній теорії, більш висока відкритість країн сприятливо впливає на їх економічне зростання, однак різні країни можуть вигравати від глобалізації не однаковою мірою.

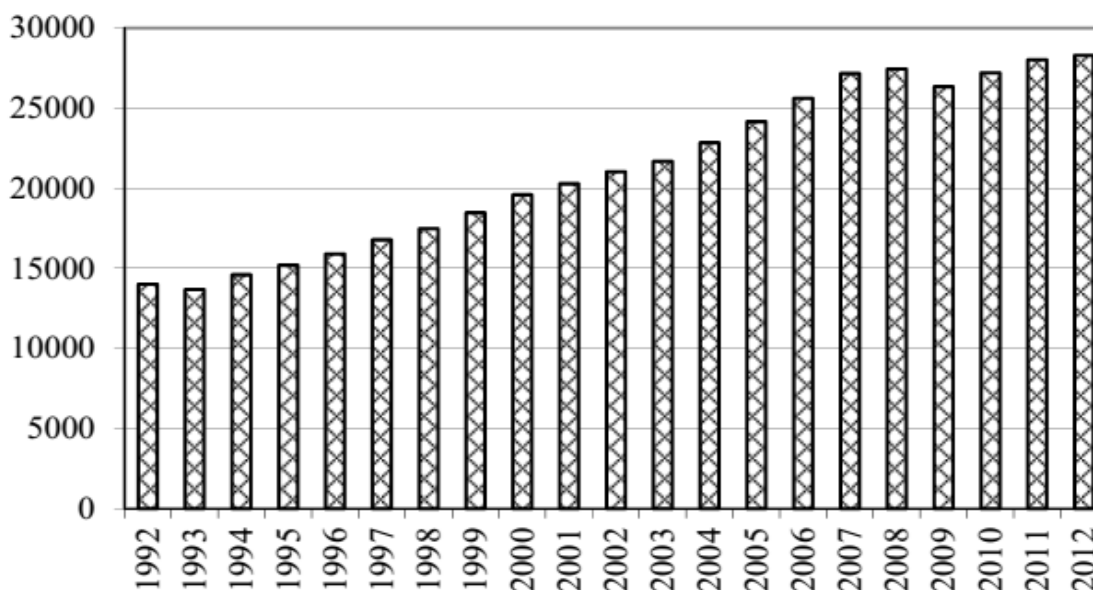

Рис. 3. Розрив між значеннями середнього ВВП на душу населення за 1992–2012 рр. по групі розвинутих країн, а також по групі країн з ринком, що формується, та країн, що розвиваються, тис. дол. [7, с. 21]

Висновки. Визначено наступні особливості світового ринку товарів: розвиток економіки окремих країн і світового господарства в цілому багато в чому залежить від того, наскільки повно задовольняються їх потреби. Між споживанням та економічним зростанням існує діалектична взаємозалежність. Більш високі темпи зростання, як правило, обумовлюють збільшення споживання продукції, натомість, збільшення пропозиції товарів та послуг за інших рівних умов прискорює економічне зростання.

У сучасних умовах поглиблення процесів інтернаціоналізації й глобалізації, вихід на світовий ринок й участь у світовій торгівлі, на нашу думку, повинен розглядатися країнами як об'єктивна необхідність, без якої економіка жодної країни не може повноцінно розвиватися. У зв'язку з цим оздоровлююча роль світового ринку, формується під впливом розвитку торгівлі на основі ринкового принципу, вираженого в співвідношенні показників - попиту, пропозиції й ціни, через аналіз яких країни одержують інформацію про конкурентоздатність своєї продукції й реалізують свої конкурентні переваги на зовнішніх ринках.

Список використаної літератури

1. Соколенко С. І. Глобалізація і економіка України [Текст] : наукове вид. / С. І. Соколенко. - К. : ЛОГОС, 1999. - 566 с.
2. Williamson J. Financial Markets Globalization and Crises / Jeffrey G. Williamson // The Journal of International Economics. - Vol.72. - №6, 2008. - pp. 77-116.
3. Williamson J. Globalization, Convergence, and History / Jeffrey G. Williamson // The Journal of Economic History. - Vol.56. - №2, 1996. - pp. 277-306.
4. Maddison A. Growth and Integration in the World Economy / A. Maddison // Roots of Modernity. - Washington DC: the AEI Press, 2003. - 566 p.
5. Иноземцев В.Л. Вестернизация как глобализация и «глобализация» как американизация / Владислав Иноземцев // Вопросы философии. - 2004. - № 4. - с. 58-69.
6. Білорус О.Г. Розвиток процесів глобалізації в постіндустріальну епоху / О.Г.Білорус, В.І. Власов - К.: ННЦ ІАЕ, 2007. - 54 с.
7. Глуха Г.Я. Глобалізація та економічне зростання / Г.Я. Глуха // Академічний огляд. - 2014. - № 1(40). - С. 17 - 22.

Стаття надійшла до редакції 11.11.2014.

L. Kyslova

ANALYSIS OF LONG TERM TRENDS OF GLOBALIZATION AND ECONOMIC GROWTH

In the article, it is proved that the study of globalization and its impact on the national economy in the modern world consists of the analysis of the causes, mechanisms and speed of globalization in the world economy. Includes a theoretical and empirical analysis of the dynamics of economic inequality countries of the world under the influence of exogenous factors, which are formed in the global markets. Under inequality refers to disparities between countries in terms of GDP per capita. Describes the main theoretical approaches to the analysis of long-term dynamics of GDP per capita in the world.

Investigated that globalization is a complex process of formation of relationships in the global economy. The peculiarity of this process is a continuous interaction between national factors and international, between the world economy as a whole and the individual countries as parts of this whole. Checked that by eliminating ethnic boundaries of the economic system of individual countries become more open. Defined, open systems have great potential for self-organization. Analyzed that the processes of globalization play a different role in the development and growth of individual national economies. Globalization provides more benefits to developed countries. Developing countries often encounter negative consequences of globalization.

After studying the literature on the functioning of global markets, we noted that the economic resources, having a high degree of geographical mobility, are directed to those regions in which they can be used with greater efficiency. Countries and regions are involved in a new competition is a global competition.

So, the modern global market under the impact of globalization becomes, in our opinion, new features, characteristic of the current stage of development of the world economy and the globalization of the world economic system is a significant influential factor in the economic development of the countries of the world.

Key words: *global market, globalization, economic growth, economic development, cyclicity.*

УДК 339.56

О. В. Захарова

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ГРАВІТАЦІЙНИХ МОДЕЛЕЙ В АНАЛІЗІ МІЖНАРОДНОГО ТОРГОВЕЛЬНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

Стаття присвячена дослідженню теоретичних та практичних аспектів застосування гравітаційних моделей в аналізі економічних процесів. Розглянуто основні сфери застосування гравітаційних моделей, їх можливості та обмеження стосовно здатності адекватно описувати процеси, що підлягають моделюванню. Визначено коло проблемних питань, що мають бути враховані при побудові та оцінці гравітаційних моделей. В статті представлені результати практичної апробації гравітаційних моделей стосовно оцінки ефективності зовнішньоторговельної діяльності України з країнами Митного союзу.

Ключові слова: *модель, моделювання, гравітаційна модель, торговельні потоки, міжнародне торговельне співробітництво, ефективність зовнішньоторговельної діяльності, інтеграція.*

Постановка проблеми.

В сучасних економічних дослідженнях вагомим інструментом аналізу виступає економіко-математичне моделювання. В одному з напрямків досліджень, що пов'язані з оцінкою ефективності двосторонніх торговельних потоків, економічних ефектів від